

Genezingsobjecten voor de geest Fetisjen uit Togo en Benin

Wanneer iemands leven ernstig wordt verstoord door verschijningen of stemmen, dan is dat in onze optiek al gauw een geval voor de psycholoog of psychiater. Het geloof in geesten is voor de meesten van ons moeilijk in overeenstemming te brengen met het logisch-rationele denken dat in onze cultuur de boventoon voert. Voor miljoenen inwoners van de West-Afrikaanse landen Togo en Benin ligt dit anders. In hun beleving is de werkelijkheid een complex geheel van levende krachten en geesten die overal en altijd aanwezig zijn.

Gelovigen vatten dit kosmische krachtenspel samen in het begrip Vodun (Voodoo). Vodun staat voor de talloze goden, godinnen, voorouders en geesten met wie men letterlijk samenleeft. Omdat de Vodun menselijke eigenschappen hebben (ze zijn onvoorspelbaar, jaloers, egoïstisch, wraakzuchtig, hongerig en dorstig), kunnen ze onheil brengen over de mensen als er niet goed voor hen wordt gezorgd. Om een goede verstandhouding te bewaren met de Vodun, is men dagelijks bezig deze kosmische krachten tot rust te brengen en ze gunstig te stemmen met behulp van drank- en spijsoffers.

Kwaadwillende geesten

In Togo en Benin worden psychische klachten gezien als een verstoorde relatie met één of meerdere Vodun. Een kwaadwillende geest dringt in een mens en neemt bezit van zijn vrije ziel en kwelt haar. Dit kan leiden tot onmacht, hallucinaties, kortstondige aanvallen van waanzin of psychoses. Om achter de oorzaak van de verstoorde relatie te komen, wordt vrijwel altijd een Vodunpriester geconsulteerd. Want alleen deze genezer kan de juiste diagnose stellen: d.w.z. weten welke Vodun de patiënt kwelt en waarom. Dit gebeurt aan de hand van droomuitleg of door het raadplegen van een orakel. De therapeutische aanpak hangt af van de uitkomst van de duiding. In lichte gevallen is over het algemeen genezing te verwachten van een ceremonie met geneeskrachtige kruiden. Als dit niet helpt, ligt de oorzaak dieper en moeten er andere maatregelen worden genomen.

Vodunpriesters behandelen ernstige psychische klachten volgens een op de totaliteit gericht therapieconcept. Ze betrekken de specifieke omstandigheden van de patiënt in het geheel en vormen zo een beeld van de persoon en de ziekte. In de loop van vaak langdurige ceremonies raken ze meer en meer vertrouwd met de ziekte en het levensverhaal daarachter. Gewoonlijk vormen waarzeggerij, in een toestand van trance, en daarop volgende helingrituelen het middelpunt. Absolute voorwaarde hierbij is dat ze moeten worden uitgevoerd in het bijzijn en onder actieve deelname van de naaste familieleden of het gehele dorp. Tijdens meerdaagse dans- en offerceremonies openbaren geesten en goden, via een door de Vodunpriester aangewezen persoon (het medium), de oorzaak van de kwaal en geven ze aanwijzingen over de verdere behandeling.

Fetisj als tegenkracht

Voor een succesvol verloop van een Vodun genezingsritueel is het gebruik van fetisjen onontbeerlijk. Fetisjen zijn objecten die na rituele handelingen de behuizing vormen van persoonlijke machten of goddelijke krachten. Het begrip is verbonden met 19^e-eeuwse

theorieën van missionarissen en zendelingen die in het West-Afrikaanse fetisjisme een voorstadium van religie zagen. De meeste fetisjen zijn zorgvuldig gekozen samenstellingen van werkzaam geachte materialen zoals glas, schelpen, horens, slotjes, botjes, tanden, pigmentstoffen, dierenschedels, bloed, mest, haren, spijkers, sleutels, textiel en spiegeltjes. De 'goede' combinatie van materialen geeft de fetisj de kracht die het nodig heeft om z'n werk te doen. In een vastomlijnd ritueel, begeleid door spreuken en offers, worden de losse voorwerpen door de Vodunpriester 'vastgezet'. Pas als het object op deze manier is verzadigd met kracht, kan de negatieve invloed van de kwaadwillende geest(en) worden teruggedrongen.

Fetisj ter bescherming van individu en dorp

In de onzekerheden van alledag ervaren miljoenen Vodungelovigen de voortdurende aanwezigheid van krachten van goden, voorouders en geesten. Vooral in de grotere steden, waar zoveel afhangt van een maatschappelijke carrière, wenden velen zich tot een Vodunpriester om zich te beschermen tegen ongeluk en tegenslag of daar van bevrijd te worden. Hiervoor zijn rituele handelingen nodig met heilig water, geneeskrachtige kruiden en offergaven. Na de ceremonie wordt een klein gedeelte in een leren buideltje gestopt. Met deze talisman, die op het lichaam wordt gedragen, staat de eigenaar onder speciale bescherming van een van de talrijke Vodun waardoor zijn lot een andere wending krijgt.

In vrijwel ieder dorp of gehucht in Togo en Benin staan beelden opgesteld die de bewoners moeten beschermen tegen allerhande onheil, zoals hongersnood, ziektes en oorlog. Deze z.g. bochio-figuren zijn altijd uit hout vervaardigd. In sommige gevallen is het kale beeld al 'gebruiksklaar'. Dan is het tijdens de bewerking al met de benodigde kracht geladen door middel van bezweringen. De meeste beelden zijn echter pas werkelijk af als er materialen aan de houten figuur zijn toegevoegd. Net als bij de genezingsfetisjen worden aan de bochio-figuren allerlei materialen toegevoegd: touw, textiel, horens, kalebassen, flesjes, dierenschedels, ijzeren voorwerpen en kaurischelpen. En ook hier geldt dat alleen de 'goede' combinatie van materialen het beeld de kracht geeft om een bepaald onheil af te wenden.

Fetisj als vereringsobject

Voor het voortbestaan van een gemeenschap spelen voorouders een essentiële rol. Als de nood aan de man is, richt men zich met behulp van drank- en spijsoffers tot de voorouders in het zekere vertrouwen dat zij hulp bieden. Vaak verschijnen ze in een droom; dan geven ze raad, delen waardevolle inlichtingen of waarschuwen voor gevaar. Het ligt dan ook voor de hand dat de betrekkingen met hen goed moeten worden onderhouden. Veel gemeenschappen wijden speciale ijzeren altaren (asen) aan hun voorouders. Een asen bestaat uit een metalen staaf met aan de bovenzijde een rond plateau. Op het metalen plateau zijn figuren en objecten aangebracht die de levensgeschiedenis of de bijzondere prestaties van een voorouder uitbeelden. Alle elementen hebben met elkaar te maken en moeten altijd als één geheel worden gezien. Asen zijn niet alleen gedenktekens voor de gestorvenen. Ze vormen ook een plaats, waarnaar de zielen kunnen terugkeren om aan het gemeenschapsleven deel te nemen.

Bronnen: Catalogus: Geest en Kracht, Vodun uit West-Afrika. Uitgave Afrika Museum Berg en Dal 1996.
Soul of Africa. De magie van een continent. Uitgave Könemann 2000.

Beschermfetisj. Bochio-figuren zijn met kracht 'geladen' beelden die een dorp beschermen tegen onheil. Hoogte 93 cm. Collectie galerie Arte Magica Haarlem.

Krachtsfetisj. Werd gebruikt om z'n genezende kracht. In de fles zat sodabi, een soort palmwijn dat als offermateriaal diende voor de geesten. Hoogte 39 cm. Collectie Galerie Arte Magica Haarlem.

Krachtsfetisj om de invloed van kwaadwillende geesten tegen te gaan. Hoorn, leer, ijzer, kaurischelp. Hoogte 16 cm. Collectie Galerie Arte Magica Haarlem.

Spiegelfetisj. Wanneer een spiegel als fetisj wordt gebruikt, verandert de spiegel in een krachtbeeld dat toegang geeft tot de verschijningsvormen van geesten. Hoogte 21 cm. Collectie galerie Arte Magica Haarlem.

Beschermfetisj tegen tovenarij. Apenschedel, kaurischelpen, textiel, touw, pigmentstoffen. Collectie galerie Arte Magica Haarlem.

Beschermfetisj. Leer, kaurischelpen. Hoogte 12 cm. Collectie galerie Arte Magica Haarlem.

Beschermfetisj tegen bosgeesten. Aarde, leem, bindmiddel, touw. Hoogte 36 cm. Collectie galerie Arte Magica Haarlem.

Asen. De centrale figuur is de voorouder voor wie het gedenkaltaar is bestemd. IJzer, kralen, kaurischelpen. Hoogte 118 cm. Collectie galerie Arte Magica Haarlem.

